

СУЧАСНИЙ НИЗХІДНИЙ ТРЕНД У РОЗВИТКУ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Л. В. Білоус, І. П. Макаровський

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15;
тел. +380 (342) 72-71-40; e-mail: igr@nung.edu.ua*

Аналізується низхідний напрям від системи середніх до системи малих партій у розвитку партійної системи України, пов'язаний з парламентськими виборами 2014 року.

Ключові слова: партійна система, парламентські вибори, виборча система, система середніх партій, система малих партій.

Однією з характерних рис сучасної демократії є розвинута партійна система. Вона не зводиться до простої суми партій, людей, інститутів, форм активності. Дослідники партійної системи підкреслюють її комплексний характер, аналізуючи як з боку внутрішнього виміру (формування «правил гри» у відносинах між політичними партіями, становлення інституціалізованих партійних структур, ін.), так і з боку зовнішнього – з позиції динаміки змін партійної системи, яка визначається зовнішніми факторами (напр., змінами виборчого законодавства чи законодавства про партії, еволюцією переваг виборців) та характером політичних арен, на яких взаємодіють партії [18, с. 133].

Беручи до уваги, про партійна система формується на різних рівнях політичної системи: організаційному, виборчому, парламентсько-кабінетному, – розуміємо її як сукупність партій (правлячих та опозиційних), які тісно пов'язані між собою і з державою і беруть участь у здійсненні влади.

Глибшому розумінню сутності партійних систем сприяє їх класифікація (типологізація), напрацьована головним чином зарубіжними дослідниками з використанням тих чи інших критеріїв. Так, на сьогодні широковідомими є класифікації партійних систем: М. Дюверже (1954) (за кількісним критерієм) на безпартійні, однопартійні, двопартійні та багатопартійні; Дж. Сарторі (1976) (за двома змінними: кількістю партій та ідеологічною дистанцією між ними) – на сім типів: система з однією партією, з партією-гегемоном, з домінуючою партією, двопартійна, системи поміркованого та поляризованого плюралізму, атомізована; С. Вятра (за наявністю чи відсутністю реальної конкуренції між партіями), – на альтернативні та неальтернативні, тощо. Гідне місце у дослідженні партійних систем посідає їх типологізація П. Майром (1989) на основі кількісного критерію на: систему великих партій, систему серед-

ніх партій та систему малих партій. Перший тип партійної системи утверджується тоді, коли дві найбільші партії разом отримують більше 80% місць у парламенті. Система середніх партій є наявною у тому разі, коли дві найбільші партії мають 65% місць, а 35% місць розподіляють між собою решта партій. Коли ж дві найбільші партії здобувають 42% парламентських місць, а 58% місць належать решті партій, можна констатувати факт існування системи малих партій [9, с. 254-262].

Аналіз партійної системи будь-якої країни можна здійснювати, використовуючи різні підходи, з тим, щоб з'ясувати етапи та тенденції еволюції системи, чинники, що впливають на її конфігурацію, інше.

Дослідження партійної системи України є різноманітними і здійснюються великою кількістю вітчизняних науковців. Назвемо деякі найважливіші, на наш погляд, дослідження. Так, наприклад, А. Романюк, Ю. Шведа, М. Примуш, В. Лебедюк розглядають різні підходи до визначення партійних систем, їх типологію, аналізують роль і місце політичних партій у сучасній представницькій демократії [20, 25, 15, 6, 8].

Праці Ю. Шведа, М. Рогозіна, А. Колодій, В. Лебедюка, О. Новокової проливають світло на етапи та тенденції у розвитку партійної системи України [24, 17, 18, 4, 7, 10].

У спільних роботах С. Конончук та О. Яроша партійна система України вивчається через призму аналізу ідеологічної артикуляції політичних партій, що представляли її в різні роки української незалежності [2, 5].

Експерти Центру Разумкова подають результати аналізу розвитку партійної системи України й чинників, що впливають на її еволюцію [16].

Метою нашого дослідження є з'ясувати та проаналізувати сучасну тенденцію у розвитку партійної системи України, пов'язану з дочасними парламентськими виборами жовтня 2014 р. При цьому свої наукові пошуки здійснюватимемо, керуючись класифікацією партійних систем П. Майра.

Наприкінці жовтня 2014 р. в Україні відбулися позачергові вибори до Верховної Ради із 5% прохідним бар'єром та змішаною виборчою системою: 225 народних депутатів обирались на загальнодержавному багатомандатному окрузі від політичних партій, а інші 225 – за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних округах. Відповідно до частини п'ятої статті восьмої закону «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» вибори на території Автономної республіки Крим і Севастополя, а також у дев'яти округах Донецької і шести округах Луганської областей не проводилися. Вперше за всю історію незалежності голосування відбулось не по всій території України [14]. Відповідно реальний склад українського парламенту наразі налічує не 450, а 423 народних депутати.

Із 29 політичних партій, що взяли участь у виборчих перегонах, до Верховної Ради пройшли лише шість. Загальні результати виборів, тобто за списками і в мажоритарних округах, у перерахунку на кількість депутатських мандатів є наступними: Блок Петра Порошенка (БПП) – 132 мандати, Народний Фронт (НФ) – 82, Об'єднання «Самопоміч» – 33, Опозиційний Блок (ОП) – 29, Радикальна партія О. Ляшка (РПЛ) – 22, Во «Батьківщина» – 19 [14].

Як бачимо, лідерами парламентських виборів стали новостворені напередодні них БПП та НФ, які разом завоювали 214 депутатських місць, що складає 50,59% від загального складу парламенту (тобто від 423 депутатів). А за класифікацією партійних систем П. Майра – це система малих партій. Навіть якщо врахувати, що при формуванні фракцій і груп у Верховній Раді фракція БПП досягла 150 депутатів за рахунок самовисуванців і разом із фракцією НФ має 232 мандати, що складає 54,85% усіх депутатських місць, то все рівно це є представництвом системи малих партій. Звідси можна зробити висновок, що не підтвердилася в Україні тенденція до формування системи середніх партій на відміну від результатів парламентських виборів 2006, 2007 і 2012 років. І навпаки, – спрацював низхідний тренд до системи малих партій, якою характеризувалась партійна система України за результатами виборів до Верховної Ради 1994, 1998 і 2002 років.

Погоджуємося з експертами Центру Разумкова в тому, що якщо впродовж 1991-2004 рр. політичні партії сприймалися керівниками української держави як необхідний, але другорядний атрибут політичної системи, в силу чого влада мала департизований характер і формувалася переважно на позапартійних принципах, то в результаті конституційних (Політреформа) та законодавчих (новий закон про вибори на пропорційній основі) змін партії ставали єдиним механізмом формування парламенту та більшості органів місцевого самоврядування, отримували максимальні можливості для реалізації власних політичних програм на загальноукраїнському та місцевому рівнях [16, с. 9].

В результаті парламентських виборів 2006 р. в партійній системі України сформувалися нові «групи лідерів»: дві найбільші партії/блоки, – Партія регіонів (ПР) та Блок Юлії Тимошенко (БЮТ), – які разом зайняли 315 депутатських крісел, що склало 70% від конституційного складу парламенту [11]. Це дозволило констатувати наявність системи середніх партій, за П. Майром. Провідні політичні сили попереднього етапу (блоки «Наша Україна» та «ЗаЄДУ») втратили свої позиції.

На дострокових парламентських виборах вересня 2007 року знову ж спрацювала система середніх партій. Результати цих виборів, як стверджують експерти з Агентства моделювання ситуацій, були майже на 90% прогнозовані авторитетними політологічними центрами та підтверджували тенденції, продемонстровані попередніми виборчими кампаніями, в першу чергу 2006 р. Це ріст популярності БЮТ, падіння рейти-

нгу більшості лівих партій, відсутність однієї чи кількох партнерських політичних сил, які би користувалися довірою переважної більшості громадян України [1]. Переможцями перегонів повторно стали Партія регіонів (175 місць) та БЮТ (156 місць), які разом завоювали 73,56% мандатів [12].

Втретє система середніх партій сформувалась в Україні за результатами парламентських виборів 2012 р., які характеризувались поверненням до змішаної виборчої системи і з підвищенням до 5% замість колишніх 3% прохідним бар'єром і заборонаю участі у виборах блоків політичних партій..

З часу від виборів 2007 р. в Україні було обрано нового президента В. Януковича, який отримав майже необмежену владу в результаті рішення Конституційного Суду про скасування поправок до Конституції від грудня 2004 р., відомих як Політреформа. Україна знову була перетворена на президентсько-парламентську республіку.

Зміни в законодавстві, спрямовані на недопущення об'єднання розрізненої опозиції («Батьківщина», «Фронт змін»; «Громадянська позиція», Во «Свобода», «Наша Україна – Народна Самооборона» УДАР) та неможливість проходження до парламенту розрізнених опозиційних партій були викликані, на думку експертів, швидким падінням популярності ПР, яка за період 2007-2011 рр. втратила більше 2/3 своїх прихильників, що за проведення виборів за минулим законом означало б втрату контролю над Верховною Радою з боку пропрезидентської ПР [13]. Падіння ж рівня підтримки провладної ПР пояснювалось непопулярними рішеннями, які були неоднозначно сприйняті тією чи іншою частиною українського суспільства, зокрема, підписанням т. зв. «Харківських угод», прийняттям пенсійної та податкової реформ, скасуванням пільг «чорнобильцям» та «афганцям», співпрацею Президента тільки з однією релігійною конфесією, відмовою від вступу в Митний Союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном, що було сприйнято як зрада з боку виборців російськомовного населення, які населяють частину Півдня і Сходу України.

За результатами виборів 2012 р. лідируючі позиції зайняли ПР (187 місць) та тепер уже партія «Батьківщина» (102 місця), а не БЮТ, як раніше, яка після заборони блоків пішла на вибори самостійно, й до її списку долучились багато тодішніх представників опозиції [13]. А вкупі ці політичні сили отримали 289 (64,22%) мандатів депутатів Верховної Ради, що знову ж засвідчило про наближення партійної системи України, згідно з типологізацією П. Майра, до системи середніх партій.

Повертаючись до виборів 2014 р., наголосило на тому, що їх фаворитами стали партійні проекти, яких на минулих парламентських перегонах фактично не існувало, або вони не наважувались брати участь у них самостійно. Так, найрейтинговіша партія БПП до серпня 2014 р. була відома як «Солідарність» й не брала участі в останніх кількох вибо-

рах до Верховної Ради. Пізніше до неї вдалося залучити лідера УДАРу В. Кличка й низку інших відомих політиків.

Друга найбільша за кількістю парламентських місць партія НФ була створена навесні 2014 р. Чинний прем'єр-міністр А. Яценюк очолив її уже після старту виборчих перегонів у розпал перемовин про входження до БПП. Переговори закінчились невдачею, тож у списку НФ опинилися А. Яценюк, О. Турчинов і частина урядової команди. Нагадаємо, що впродовж 2009-2012 рр. Яценюк очолював партію «Фронт змін», яку ліквідували після об'єднання з «Батьківщиною» в червні 2013 р.

Ще донедавна успішна за результатами електоральних симпатій «Батьківщина», яка на виборах 2002, 2006 і 2007 років ставала основою для утворення виборчого блоку, тепер поділилась на два табори: Тимошенко та Яценюка – Турчинова (НФ) і займає у Верховній Раді лише 19 депутатських місць.

Історичні зміни, яких зазнала Україна у 2014 р., не могли не позначитись на колишньому лідерові кількох парламентських перегонів поспіль – Партії регіонів, яка після другого Майдану уже не виступала окремою політичною силою та не висувалась до парламенту 2014 року. Регіонали розсіялись у списках «Сильної України» С. Тігіпка та новонародженого «Опозиційного блоку» Шуфрича – Бойка, що за риторикою нагадує блок «Не так!» на виборах 2006 року.

Компартія, хоч і уникла наразі судової заборони, але вперше за всю історію української незалежності не потрапила до парламенту.

Подібні метаморфози відбуваються і з іншими політичними партіями. Тому, спостерігаючи за таким партогенезом, не можна не погодитися з думкою А. Колодій про те, що «політичні партії в Україні перебувають у процесі постійного формування й руйнування, переходів з одного стану в інший і ще не витворили менш-більш стійку, інституціалізовану партійну систему з повторюваними, а отже й очікуваними та передбачуваними зразками взаємодії, співпраці й протиборства» [4].

Про відсутність поки що інституціалізованої партійної системи в Україні говорить й факт чітко вираженого регіонального характеру підтримки провідних політичних сил і їх кандидатів на усіх парламентських і президентських виборах, включаючи й останні, відсутність загальнонаціональних партій (навіть незважаючи на те, що усі політичні партії в Україні формально є загальнонаціональними, тобто мають або декларують розгалужену мережу організацій в усіх регіонах країни). Так, найкращі результати на виборах до Верховної Ради VIII скликання БПП і НФ отримали, як і очікувалось, в західних та центральних областях, а мінімальні показники, навіть при проходженні виборчого бар'єра, – у східних. Цікавим став той факт, що НФ зібрав найбільше голосів у закордонному виборчому окрузі, але гірше очікуваного виступив у Києві – тут ця партія лише третя, після БПП і «Самопоміч». А БПП, хоч і завоював одні перші й другі місця в усіх областях України, але не най-

кращими показниками міг похвалитися на Львівщині – тут результат ледве перевищив 20% в порівнянні з тим, що за лідера партії (правда тоді ще «Солідарності») П. Порошенка на президентських виборах у травні виборці віддали майже 70% голосів. Можливо, це пояснюється тим, що виборцям Львівщини більше до вподоби припала «Самопоміч» львівського мера А. Садового, яка, до речі, максимальну кількість голосів здобула у Києві [22].

Вважаємо, що сумарний рейтинг провідних партій міг би бути вищим, якби ситуація на Сході країни проявила б тенденцію до покращення й врегулювання. Мабуть, не один виборець згадав про обіцянку кандидата в президенти П. Порошенка провести т. зв. АТО впродовж кількох днів. Натомість же бачимо жорстке протистояння української армії і регулярних військ Російської Федерації, яке уже чинний президент П. Порошенко ніяк не наважується на офіційному рівні назвати війною.

Так само проти основних партій зіграла, можливо, нереалізована ними обіцянка провести вибори до Верховної Ради на пропорційній основі з м'якими (відкритими) списками.

Серед інших причин, які не дозволили БПП і НФ сформувати систему середніх партій, варто назвати і ту, що на деяких округах виборці або не вбачали необхідності в одночасній підтримці і списку, і кандидатів – мажоритарників, висунутих партіями, або не пов'язували ідеологічну мотивацію з конкретним представником партії.

Таким чином, нестабільність і фракційність (схильність до розколів) політичних партій в Україні, їх регіоналізація, відсутність високого рівня політичної культури лідерів партій, що дозволяє їм нехтувати своїми обіцянками виборцям, тип виборчої системи, особливості історичної ситуації тощо виступили, на наш погляд, тими факторами, які забезпечили низхідну тенденцію у розвитку партійної системи України від системи середніх до системи малих партій за результатами парламентських виборів 2014 року.

Література

1. Аналіз розкладів політичних сил після парламентських виборів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vybory.org/articles/1221.html>.
2. Ідеологічне позиціонування політичних партій в Україні (Укр. незалежн. центр політ. дослідж. / С.Г. Конончук, О.А. Ярош. – К.: Агенство “Україна”, 2013. – 52 с.
3. Ковальчук Я. Парад передвиборчих обіцянок, або з якими програмами провідні партії ідуть на вибори [Електронний ресурс] / Ярослав Ковальчук. – Режим доступу: <http://apostrophe.com.ua/article/politics/2014-10-23/paradperedviborchih-obtsyanok-abo-z-yakimi-programami-provdn-part-dut-na-vibori/612>

4. Колодій А.Ф. Багатопартійність і демократизація в Україні: висхідні та низхідні тренди в роки незалежності [Електр. ресурс] / А.Ф. Колодій // Доповідь на міжнародній науково-практичній конференції “Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку”. Київ, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, 24-25 лист. 2011. – Режим доступу: <http://political-studies.com>
5. Конончук С. Партійна система України: ідеологічний вимір (2010) [Електронний ресурс] / Світлана Конончук, Олег Ярош. – Режим доступу: <http://www.ucipz.kiev.ua/files/books/partyideology2010.pdf>
6. Лебедюк В. Еволюція методологічних підходів до вивчення партійних систем [Електронний ресурс] / Віталій Лебедюк. – Режим доступу: http://eprints.ua.edu/2625/1/article_Lebediuk_10022014.pdf
7. Лебедюк В. Конфігурація партійної системи України: низхідні та висхідні тенденції / Лебедюк Віталій // Сучасна українська політика: Зб. наук. праць. – К.: Вид-во “Центр соціальних комунікацій”, 2013. – Вип.28. – С. 157-169.
8. Лебедюк В. Типологія партійних систем: минуле та сьогодення [Електронний ресурс] / Віталій Миколайович Лебедюк. – Режим доступу: http://eprints.ua.edu/2625/1/article_Lebediuk_10022014.pdf
9. Mair P. The Problem of Party System Change / Mair P. // Journal of Theoretical Politics. – 1989. – Vol.1 – P. 251-276.
10. Новакова О.В. Сучасні тенденції розвитку партійної системи України / О.В. Новакова // Грані. – 2006. – №4.
11. Парламентські вибори в Україні 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Парламентські_вибори_в_Україні_2006
12. Парламентські вибори в Україні 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Парламентські_вибори_в_Україні_2007
13. Парламентські вибори в Україні 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Парламентські_вибори_в_Україні_2012
14. Парламентські вибори в Україні 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Парламентські_вибори_в_Україні_2014
15. Примуш М. Історія і теорія політичних партій / М. Примуш. – Донецьк: КППИС, 2000. – 260 с.
16. Проблеми та перспективи розвитку багатопартійності: експертні оцінки // Національна безпека і оборона. – К.: Центр Разумкова, 2010. – №5. – 84 с.
17. Рагозін М.П. Розвиток партійної системи в Україні: кількісний аналіз / М.П. Рагозін // Наукові записки НаУКМА. – Т.21. – Політ. науки. – К., 2003. – С. 45-52.
18. Рагозин Н. Украина: партии и партийная система / Н. Рагозин. – Донецьк: Норд-перс, 2006. – 202с.

19. Райчковський Б. Трансформація вітчизняної партійно-виборчої системи [Електронний ресурс] / Броніслав Райчковський. – Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2009_2/visnik_st_8.pdf
20. Романюк А. Партії та електоральна політика / Анатолій Романюк, Юрій Шведа. – Львів: УПД – “Астролябія”, 2005. – 365 с.
21. Українська політична нація: проблеми становлення. Збірник наук. Статей [Електронний ресурс]. – К., 2012. – 81 с. –Режим доступу: http://www.uk.xlibx.com/4_istoria/52790_49_ukrainska_politichna_nacia_problemi_stanovlenya_zbirnik_statey_Kiiv_2012_ukrainska_politichna_naciya.php
22. Хоменко С. Хто, де і за кого: географія парламентських виборів [Електронний ресурс] / Святослав Хоменко. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/10/141029_electoral_geography_sx
23. Червоненко В. Вибори – 2014: старі політики під новими брендами [Електронний ресурс] / Віталій Червоненко. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/09/140923_new_parties_vc
24. Шведа Ю. Партійна система незалежної України: етапи трансформації / Юрій Шведа // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – 2009. – №3. – С. 50-55.
25. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Юрій Шведа. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 528 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 1.12.2015 р.

*Рекомендовано до друку д.іст.н., професором Мандриком Я.І.,
д.політ.н., професором Монолатієм І.С.*

A MODERN DESCENDING TREND IN THE PERSPECTIVE OF THE PARTY SYSTEM DEVELOPMENT OF UKRAINE

L. V. Bilous, I. P. Makarovskiy

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas;

76019, Ivano-Frankivsk, st. Carpatska, 15;

ph. +380(342)4-21-78; e-mail: igp@nung.edu.ua

The article deals with the descending trend from the system of medium parties toward the system of small parties, which is connected with the parliamentary elections in 2014 analyzed in the perspective of the party system development of Ukraine.

Key words: *party system, parliamentary elections, electoral system, system of medium parties, system of small parties.*